

2009 Procjena situacije u zemlji
i strateški smjerovi Romskog
obrazovnog fonda

Unaprijeđenje obrazovanju Roma u Crnoj Gori

2009

Unaprijeđenje obrazovanju Roma u Crnoj Gori

2009 Procjena situacije u zemlji
i strateški smjerovi Romskog obrazovnog fonda
(Roma Education Fund)

Copyright © Roma Education Fund, 2009

Sva prava zadržana

ISBN: 978-963-9832-12-1

Ovaj izvještaj je dostupan na engleskom i lokalnom jeziku

Izgled i format: Fo-Szer graphic design studio

Sadržaj

Predgovor	7
Priznanja	8
1. Izvršni rezime.....	9
2. Romsko/RAE stanovništvo u Crnoj Gori	11
3. Obaveze koje su preuzeli Vlada i donatori	14
4. Obrazovni sistem	17
5. Program REF-a u Crnoj Gori	25
Aneks 1. Ključni obrazovni indikatori.....	29
Aneks 2. Administracija javnog obrazovanja	33
Aneks 3. Uspješnost učenika u međunarodnim testiranjima	36
Aneks 4. Nivoi angažmana za unaprijeđivanje ishoda obrazovanja Roma u Crnoj Gori.....	37
Aneks 5. Rezultati popisa	39
Literatura.....	40

Predgovor

Ovaj dokument čini dio serije procjena situacije u zemaljama koju priprema Romski obrazovni fond (Roma Education Fund, REF). Dokument ima za cilj da pruži analizu obrazovanja i tekućih obrazovnih reformi sa stanovišta inkluzije romske djece u zemljama koje učestvuju u inicijativi Dekada inkluzije Roma. U okviru dokumenta se, takođe, razmatraju različiti programi i aktivnosti koje je REF sproveo od svog osnivanja 2005. godine i naglašavaju se tematske i programske oblasti na koje REF planira da usmjeri pažnju u naredne tri godine. REF se nada da će, pored toga što će služiti kao instrument za programiranje samom Romskom obrazovnom fondu, ovaj dokument predstavljati i koristan instrument za:

- ⇒ Kreatore politika koji teže da unaprijede obrazovne politike koje se bave jazom u ishodima obrazovanja između Roma i ne-Roma;
- ⇒ Predstavnike građanskog društva koji žele da unaprijede djelotvornost svojih obrazovnih programa time što će ih učiniti relevantnijim za ukupnu reformu obrazovanja u svojoj zemlji; i
- ⇒ Ukupnu razvojnu i donatorsku zajednicu, koja bi trebalo da bolje razumije situaciju sa kojom se suočavaju romska djeca, sa ciljem identifikacije specifičnih užih oblasti u kojima bi dostupni resursi omogućili najveće efekte.

Informacije navedene u ovom dokumentu su razmatrane zajedno sa predstavnicima Vlade i građanskog društva u Crnoj Gori, sa ciljem osiguravanja da dokument realno odražava stvarnu situaciju i da su preporuke koje su navedene izvodljive. Dokument oslikava situaciju u periodu u kojem je pripreman. Mnoge zemlje prolaze kroz relativno brze promjene, a REF planira da ove procjene situacije aktualizuje na redovnoj osnovi.

Priznanja

Originalni model za seriju Procjena situacije u zemaljama razvili su Tünde Kovács-Cerović, Roger Grawe i Alexandre Marc, koji su takođe uređivali seriju do kraja 2007. godine. Sadašnja Procjena situacije u zemaljama prati novi format koji su razvili Toby Linden, Mihai Surdu i Eben Friedman, početkom 2009. godine. Sadašnji urednici serije Procjena situacija u zemaljama su Toby Linden i Mihai Surdu.

8

Glavni autori ovog dokumenta su Ivana Petričević, Senad Sejdović i Aleksandar Saša Zeković. Doprinosu su, takođe, pružili i Eben Friedman, Saša Milić, Nataša Kočić-Rakočević i Šemsi Šainov, kao i učesnici okruglog stola koji je održan u Podgorici 7. maja 2009. godine.

1. Izvršni rezime

Roma/RAE u Crnoj Gori

Popis stanovništva Crne Gore iz 2003. godine, navodi podatak da u Crnoj Gori ima 2.601 Rom, tako da Romi čine 0,4 procenta stanovništva zemlje. Nezvanični podaci koje su prikupile nevladine organizacije navode da u zemlji ima više od dvadeset hiljada Roma, Aškalija i Egipćana (REA), što čini 3,2 procenta ukupnog broja stanovnika. Iako neromsko stanovništvo uopšte, kao i sami Romi, imaju tendenciju da smatraju Aškalije i Egipćane Romima, članovi tih grupacija sebe smatraju različitim od Roma u istorijskom, lingvističkom i kulturološkom smislu. U onoj mjeri u kojoj se Aškalije, Egipćani i drugi u Crnoj Gori suočavaju sa problemima vezanim za dostupnost kvalitetnog obrazovanja sličnim onima sa kojima se susreću Romi, članovi tih grupacija takođe predstavljaju kandidate za uključenje u aktivnosti kojima podršku pruža Romski obrazovni fond (Roma Education Fund, REF).

9

Obrazovanje

Dugoročna vizija reforme obrazovanja u Crnoj Gori je formalizovana i ozvaničena 2001. godine. Iako je napredak bio neujednačen, crnogorska Vlada je u posljednjih nekoliko godina pokazala posvećenost unaprijeđenju obrazovanja Roma, kroz podršku programima stipendija, povećavanje dostupnosti udžbenika i školskog pribora za romsku djecu, te prikupljanje detaljnih podataka o romskom stanovništvu Crne Gore (uključujući izbjeglice i raseljena lica, kao i Rome koji su već duže naseljeni u Crnoj Gori).

Najurgentiji problemi vezani za obrazovanje Roma u Crnoj Gori se odnose na: niske stope upisa (25,2 procenta RAE djece, u poređenju sa 96,9 procenata djece opšte populacije, upisuje se u osnovnu školu), kao i segregaciju, pri čemu nezvanične procjene ukazuju na to da više od 20 procenata romskih učenika u Crnoj Gori pohađa školu u de facto segregiranim školama i razredima. Nema kvalifikovanih nastavnika koji su porijeklom Romi i nema Roma zaposlenih u ključnim institucijama obrazovnog sistema. Uz to, obrazovni programi opšteg obrazovanja i programi za obuku nastavnika ne posvećuju pažnju Romima kao integralnom dijelu istorije i kulture Crne Gore.

Strateški pravci za buduće aktivnosti REF-a u Crnoj Gori

Finansiranja REF-a u Crnoj Gori u toku naredne tri godine uzeće u obzir sljedeće prioritete:

- ⇒ Proširivanje dostupnosti i upisa u besplatno, integrisano predškolsko vaspitanje uz obezbjeđivanje lingvističke pripreme, kao i opštu obrazovnu podršku za romsku djecu koja još ne pohađaju predškolske institucije.
- ⇒ Upis i podršku za svu romsku djecu, uključujući onu iz izbjegličkih i raseljenih porodica, u integrisano osnovno obrazovanje.
- ⇒ Razvoj akademske tutorske podrške za Rome u srednjem obrazovanju, kao nadgradnju postojećih programa stipendija za srednje obrazovanje u Crnoj Gori i podršku istima, koristeći iskustva REF-a vezana za tutorstvo u Makedoniji i Srbiji.

10

Osnovne teme istraživanja REF-a i njegovih aktivnosti vezanih za politike u Crnoj Gori će uključivati sljedeće:

- ⇒ Pregled troškova po učeniku za inicijative vezane za obrazovanje koje finansira Vlada, kao i projekata koje finansira REF u Crnoj Gori.
- ⇒ Ocjenu potreba, očekivanja i iskustava roditelja vezanih za angažovanje u životu škole, uz obezbjeđivanje informacija o troškovima koje roditelji imaju u vezi sa potpunim učešćem djece u obaveznom obrazovanju.
- ⇒ Procjenu djelotvornosti različitih tipova intervencija koje imaju za cilj povećavanje stepena učešća romskih učenika i/ili njihova postignuća u visokom obrazovanju, koja bi obuhvatala više zemalja.

2. Romsko/RAE stanovništvo u Crnoj Gori

Istorijat i veličina populacije

Prisustvo Roma u Crnoj Gori može se pratiti već od početka šesnaestog vijeka. Dostupni dokazi takođe ukazuju na to da su do devetnaestog vijeka Romi predstavljali dobro uspostavljenu grupu stanovništva u Crnoj Gori. Kao rezultat ratova u okruženju u toku devedesetih godina prošlog vijeka, došlo je do znatnog priliva izbjeglica i raseljenih lica, posebno sa Kosova. Uz probleme sa kojima se suočavaju Romi koji su generacijama nastanjeni u Crnoj Gori, mnogi novopridošli Romi se takođe suočavaju sa jezičkim barijerama, pošto ne govore ni romski ni zvanični jezik Crne Gore, već albanski. Uz to, mnogi se ne izjašnjavaju kao Romi, već kao Aškalije ili Egipćani.

Iako neromsko stanovništvo uopšte, kao i sami Romi, imaju tendenciju da smatraju Aškalije i Egipćane Romima, članovi tih grupacija se smatraju različitim od Roma u istorijskom, lingvističkom i kulturološkom smislu. Uz podjele među Romima, Aškalijama i Egipćanima (kao i nekoliko manjih grupa koje neromsko stanovništvo generalno smatra Romima),¹ evidentne su razlike između Roma koji su dugo naseljeni u Crnoj Gori i onih koji su došli u novijem periodu iz susjednih republika. Sve tri populacije žive skoncentrisano u južnim i centralnim dijelovima zemlje.

Prema podacima iz najnovijeg popisa stanovništva, koji je sproveden 2003. godine, Crna Gora ima 620.145 stanovnika. Isti popis ukazuje na to da je broj Roma 2.601, tako da Romi predstavljaju 0,4 procenta ukupnog broja stanovnika.² Međutim, pošto većina Roma, Aškalija i Egipćana (REA) u Crnoj Gori nema lične identifikacione dokumente i nije zakonski registrovana, vjerovatno je da zvanične brojke potcjenjuju ukupan broj osoba u ovim trima grupama. Nezvanični podaci koje su prikupile nevladine organizacije navode broj od više od 20.000 RAE u Crnoj Gori (3,2 procenta ukupnog broja stanovnika). Nijesu dostupne nikakve informacije o relativnim odnosima veličina ovih triju grupa unutar ukupnog broja RAE stanovnika.

¹ Manje grupacije koje i Romi i neromsko stanovništvo u Crnoj Gori u opštem slučaju smatraju Romima uključuju sljedeće: *Kovači, Staropodgoričani, Starobarani i Arlije.*

² Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, *Statistički godišnjak 2006* (Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, 2006). Etničke kategorije korišćene u crnogorskom popisu stanovništva tretiraju se kao međusobno isključive, tako da ispitanici nemaju opciju da ukažu na članstvo u više grupa odjednom.

Opšti položaj RAE stanovništva

Siromaštvo i nezaposlenost

12

Stopa siromaštva među RAE domaćinstvima u Crnoj Gori je 4,5 puta viša u odnosu na nacionalnu stopu siromaštva.³ Na sličan način, nezaposlenost kod RAE populacije je gotovo četiri puta viša u odnosu na opštu stopu nezaposlenosti u Crnoj Gori (43,3 procenta u poređenju sa 11,0 procenta).⁴ Dok Romi uopšte imaju tendenciju da obavljaju slabo plaćene poslove koje opšte stanovništvo smatra nepoželjnim, najčešći izvor dohotka za romske izbjeglice i raseljena lica je trgovina u oblasti sive ekonomije. Loša ekonomska situacija mnogih romskih porodica širi negativne efekte na dostupnost obrazovanja za djecu, a rad djece nije neuobičajen.

Zdravlje

Iako nijesu dostupni nikakvi precizni podaci, očekivana dužina života lica u okviru romske populacije smatra se znatno kraćom od očekivane dužine života za preostali dio stanovništva u Crnoj Gori. Romkinje u prosjeku rađaju 4,7 djece, u poređenju sa državnim prosjekom od 1,6 djece.⁵ Oko 10 procenta RAE, u poređenju sa 3 procenta izbjeglica i 3 procenta raseljenih lica, smatra se licima koja su "zdravstveno osiromašena", što znači da pate od oboljenja i ozljeda koje ih sprječavaju da obavljaju redovne aktivnosti u toku 30 dana koji su prethodili prikupljanju podataka.⁶ Sa druge strane, značajna većina Roma u Crnoj Gori ima zdravstveno osiguranje (oko 90 procenta), a više od 90 procenta djece obuhvaćeno je sistemom redovne vakcinacije.⁷

Stambena situacija

Podaci iz Istraživanja o domaćinstvima Roma, Aškalija i Egipćana, izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori (*Household Survey of Roma, Ashkaelia and Egyptians, Refugees and IDPs in Montenegro*) ukazuju da 47,6 procenta porodica RAE živi u barakam, dok 30,5 procenta živi u kućama napravljenim od čvrstog materijala. Većina RAE u Crnoj Gori živi u relativno homogenim naseljima, pri čemu stambena segregacija dodatno otežava loše stambene i infrastrukturne uslove.⁸ Pored toga, stambena segregacija igra centralnu ulogu u objašnjavanju nezvanične segregacije

³ Vlada Republike Crne Gore, *Strategija razvoja i redukcije siromaštva Crne Gore* (Podgorica: Vlada Republike Crne Gore, 2003), str. 5.

⁴ *Ibid.*; Zavod za zapošljavanje Crne Gore.

⁵ *Ibid.*; Referentni biro za stanovništvo (Population Reference Bureau), *Radni list sa podacima za svjetsko stanovništvo za 2008. godinu* (World Population Data Sheet 2008) (Washington, DC: Population Reference Bureau, 2008), str. 10.

⁶ Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, *Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012* (Podgorica: Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, 2008).

⁷ Vlada Republike Crne Gore, *Strategija razvoja i redukcije siromaštva Crne Gore* (Podgorica: Vlada Republike Crne Gore, 2003).

⁸ UNICEF Srbija, *Razbijanje začaranog kruga isključenosti. Romska djeca u Jugoistočnoj Evropi* (*Breaking the Cycle of Exclusion: Roma Children in South East Europe*) (Belgrade: UNICEF, 2007), str. 22-23, 29.

romske djece u školama i razredima.⁹ U tom smislu, stambena situacija Roma u Crnoj Gori doprinosi začaranom krugu visoke stope nezaposlenosti, lošeg zdravstvenog stanja, te nedovoljne dostupnosti kvalitetnog obrazovanja.

Predstavljanje

Romi u Crnoj Gori nemaju ni svoje političke stranke, ni svoje predstavnike u Vladi ili Parlamentu koji bi bili izabrani kao zastupnici neromskih političkih stranaka. Sedamnaestočlani Romski savjet uspostavljen je 2008. godine u skladu sa odredbama *Zakona o manjinskim pravima i slobodama*.

Romski NVO sektor u Crnoj Gori je mali, a čine ga dvije neformalne mreže koje okupljaju oko 30 romskih i pro-romskih organizacija koje se bave pitanjima koja posebno utiču na Rome. U Skupštini Opštine Nikšić, predstavnici romskih nevladinih organizacija učestvuju u radu lokalne samouprave po sistemu „prazne stolice“, tako da imaju pravo da se obrate Skupštini, ali nemaju pravo glasa. Planira se da se ova inicijativa proširi i na druge opštine u Crnoj Gori, kao dio implementacije vladine *Strategije za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori u periodu od 2008. do 2012. godine*.

13

⁹ EU program praćenja i zastupanja (EU Monitoring and Advocacy Program), „Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora“ (“Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro”), *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 316.

3. Obaveze koje su preuzeli Vlada i donatori

Institucije Vlade

14

Otkako je Crna Gora proglasila svoju nezavisnost u maju 2006. godine, značajna pažnja je poklonjena unapređivanju zaštite ljudskih i manjinskih prava i razvoju odgovarajućih institucija i mehanizama. Kao rezultat toga, Crna Gora sada ima relativno solidnu mrežu zakona i institucija u oblasti ljudskih i manjinskih prava i borbe protiv diskriminacije, ali problem i dalje ostaje implementacija.

Ukupan zakonski okvir

Crnogorski Ustav zabranjuje diskriminaciju i propisuje da posebne mjere koje su potrebne za obezbjeđenje ravnopravnosti i zaštite onih koji su u neravnopravnom položaju ne predstavljaju diskriminaciju.¹⁰ Član 9 Ustava predviđa jasne zakonske temelje za primjenu najznačajnijih instrumenata Ujedinjenih nacija i Savjeta Evrope. Uz to, Ustav Crne Gore garantuje članovima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica posebna prava, koja su regulisana i definisana odredbama Zakona o manjinskim pravima i slobodama.¹¹

Opšti Zakon o obrazovanju i vaspitanju garantuje građanima ravnopravnost "u ostvarivanju prava na obrazovanje, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo ili drugo lično svojstvo", ali ne pominje eksplicitno pitanje diskriminacije.¹² Štaviše, u praksi ne postoji ni sistematsko praćenje ni prikupljanje podataka o ostvarivanju ovog prava, a nije bilo ni presuda vezanih za diskriminatorski tretman Roma.

Mjere usmjerene na Rome

Svi dokumenti od strateškog značaja za Rome u Crnoj Gori jednako se odnose na Aškalije i Egipćane. Šire uzevši, pitanjima koja se odnose direktno na romsku populaciju se uopšteno bave institucije unutar okvira svojih aktivnosti vezanih za pitanja manjina uopšte, pri čemu Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava u tom pogledu igra primarnu ulogu. Ovakva situacija bi mogla znatno da se promijeni kao rezultat budućeg rada Romskog savjeta u Crnoj Gori, uspostavljenog 2008. godine u skladu sa odredbama Zakona o manjinskim pravima i slobodama,

¹⁰ Službeni list Crne Gore, Ustav Crne Gore, *Službeni list Crne Gore* 1/2007.

¹¹ Službeni list Republike Crne Gore, Zakon o manjinskim pravima i slobodama, *Službeni list Republike Crne Gore* 38/2007. Iako Zakon ne uključuje listu priznatih manjina, izgleda da uključuje Rome u svojoj definiciji manjine (u članu 2) kao nevećinsku grupu građana sa istorijskim vezama sa Crnom Gorom, zajedničkim etničkim, religijskim ili lingvističkim karakteristikama koje su različite od karakteristika preostalog stanovništva, te željom za očuvanjem svog identiteta.

¹² Službeni list Republike Crne Gore, Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, *Službeni list Republike Crne Gore* 49/2007, član 9.

koje se sastoji od sedamnaest članova koji imaju četverogodišnji mandat. Očekuje se da će Savjet, sa godišnjim budžetom od 60.000 EUR za prve dvije godine i sa osobljem koje čine tri zaposlena, postati ključno tijelo koje će se baviti očuvanjem i afirmacijom kulturnog identiteta i integracije Roma u crnogorsko društvo. Iako osnivanje Romskog savjeta u Crnoj Gori predstavlja pozitivan korak, funkcije Savjeta su najvećim dijelom savjetodavne, dok je iskustvo njegovih članova u lobiranju, prikupljanju sredstava i praćenju, ograničeno.

Crna Gora je pristupila Dekadi inkluzije Roma početkom 2005. godine i u skladu sa tim razvila Nacionalni Akcioni plan za period od 2005. do 2015. godine. U toku pripreme Nacionalnog Akcionog plana formirana je Nacionalna radna grupa, koja se sastoji od predstavnika vladinih ministarstava (kulture; prosvjete i nauke; spoljnjih poslova; zdravlja, rada i socijalnog staranja; ljudskih i manjinskih prava), Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, Zavoda za statistiku Crne Gore (MONSTAT), predstavnika lokalnih samouprava, Savjeta Evrope, organizacija OSCE, UNDP, UNICEF, Fondacije Institut za otvoreno društvo – Predstavništvo Crna Gora, te romskih NVO-a. Na čelu Nacionalne radne grupe kao Nacionalni koordinator nalazi se samostalni savjetnik u Ministarstvu zdravlja, rada i socijalnog staranja.

Bez obzira na političku posvećenost Dekadi, crnogorska Vlada inicijalno nije imala mehanizam za praćenje implementacije Nacionalnog Akcionog plana, a nijesu bile definisane ni odgovornosti za pravovremeno ostvarivanje ciljeva.¹³ Štaviše, implementacija Nacionalnog Akcionog plana je krajem 2008. godine zavisila gotovo isključivo od stranih donatora, dok je implementacija državne politike prema Romima tek trebalo da počne da funkcioniše na lokalnom nivou. Pozitivan aspekt predstavlja *Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori u periodu od 2008. do 2012. godine*¹⁴ koja je dovela do djelotvornih izmjena Nacionalnog Akcionog plana i uzela u obzir preporuke domaćih i međunarodnih organizacija.

Napredak se takođe može uočiti u implementaciji Strategije, za koju je Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava 2008. godine izdvojilo budžet od 400.000 EUR. Iz tog budžeta je Ministarstvo finansiralo 24 projekta, od kojih se sedam odnosilo na obrazovanje.¹⁵ Ministarstvo je, takođe, finansiralo nekoliko projekata u oblasti zapošljavanja i pružilo je podršku Zavodu za statistiku Crne Gore (MONSTAT) za prikupljanje detaljnih podataka o Romima u Crnoj Gori. Uz to, Ministarstvo kulture, sporta i medija je finansiralo inicijative manjeg obima u oblasti informisanja i prikupljanja materijala i predstavljanja kulturnog nasljeđa Roma u Crnoj Gori. Iako je Međusektorska komisija za praćenje implementacije Strategije formirana i uključuje jednog predstavnika romskog građanskog društva, do sada nijesu sprovedene nikakve evaluacije inicijativa koje su bile finansirane. U okviru Strategije su, takođe, uspostavljene međusektorske radne grupe za obrazovanje, stanovanje, zapošljavanje, te zdravlje i socijalnu zaštitu, sa ciljem da se unaprijedi koordinacija aktivnosti za Rome u Crnoj Gori. U toku prve godine svog postojanja, radne grupe su igrale aktivnu ulogu u praćenju projekata u Crnoj Gori koji su se bavili zajednicama

¹³ Izabran pod pritiskom građanskog društva, Nacionalni koordinator za dekadu tek treba da dobije jasnu poziciju u odnosu na vladine institucije i nema na raspolaganju adekvatne sektorske izvještaje i podatke. Vidjeti u Savelina Danova (ed.), *Ažurirani izvještaj za praćenje dekade za 2007. godinu: Romski aktivisti ocjenjuju napredovanje dekade inkluzije Roma (Decade Watch 2007 Update: Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion)* (Budapest: Createch Ltd, 2008), str. 34.

¹⁴ Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, *Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012* (Podgorica: Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, 2008).

¹⁵ Ključni projekti kojima se pruža podrška u oblasti obrazovanja su obezbjeđivanje besplatnih udžbenika za romske učenike, obezbjeđivanje participacije za doručak za romsku djecu u predškolskim ustanovama i program stipendija.

RAE, tako što su saradivale sa 22 romske nevladine organizacije na pripremanju Izvještaja o trenutnoj situaciji za Vladu Crne Gore.

Programi koje finansiraju donatori

16

Iako se većina programa koje finansiraju donatori i koji pružaju podršku inkluziji Roma u obrazovanju u Crnoj Gori implementira u partnerstvu sa Vladom Crne Gore, druge značajne inicijative uključuju inicijative Instituta Fond za otvoreno društvo – Predstavništvo Crna Gora (Foundation Open Society Institute – Representative Office Montenegro, FOSI ROM), koji je, u saradnji sa Vladom na različitim projektima (uključujući Romsku obrazovnu inicijativu, koju je FOSI ROM finansirao u toku inicijalne faze projekta, od 2004. do 2006. godine), takođe postavio temelje za tekuće aktivnosti drugih organizacija, kroz finansiranje projekata za građansko društvo i podršku za pojedince u vidu stipendija. Takođe je važan bio i rad misije Evropske organizacije za bezbjednost i saradnju (Organisation for Security and Cooperation in Europe, OSCE), koja je finansirala nekoliko projekata građanskog društva u oblastima obrazovanja, rada sa romskom djecom i jačanja kapaciteta romskih aktivista. Prominentan među tim projektima je bio projekat pod nazivom “Jačanje romskih leaderskih potencijala u Crnoj Gori”, u okviru koga je uspostavljena Fondacija za stipendiranje Roma – Institut socijalne inkluzije (Roma Scholarship Foundation – Institute for Social Inclusion, FSR/ISI). Od svog osnivanja, FSR/ISI je obezbijedila podršku za formalno srednje i visoko obrazovanje Roma, kao i za obrazovanje odraslih u svjetlu sticanja kvalifikacija, vještina i kompetencija značajnih za zapošljavanje i aktivno učestvovanje u javnom životu.

Evropska Unija je, preko Evropske agencije za rekonstrukciju, finansirala program nazvan “Druga šansa – Postizanje socijalne integracije pismenošću i profesionalnim razvojem”, koji je bio usmjeren samo na Rome. UNDP je, takođe, finansirao stručno usavršavanje i zapošljavanje Roma, uz unapređivanje kapaciteta Zavoda za zapošljavanje Crne Gore za pružanje usluga romskim klijentima. UNICEF i dalje igra ključnu ulogu u analizama zakonodavstva i prakse koja utiče na djecu u Crnoj Gori. Na kraju, različite strane ambasade u Podgorici su obezbijedile manje grantove romskim NVO koje su uključene u proces obrazovanja.

Iako precizni podaci nijesu dostupni, izgleda da ukupne godišnje investicije u obrazovanje Roma u Crnoj Gori ne prelaze 0,5 miliona EUR.¹⁶ Pored toga, bez obzira na razmjenu informacija među donatorima koji aktivno rade sa Romima u Crnoj Gori, nedostaje koordinacija finansiranja neophodna za djelotvornu raspodjelu poslova.

¹⁶ Za 2008. godinu, na primjer, crnogorska Vlada je u budžetu predvidjela oko 120.000 EUR za inicijative vezane za obrazovanje Roma, dok je REF obezbijedio sličan iznos finansiranja iz trogodišnjeg projektnog budžeta od 348.734 EUR. Informacije iz kancelarije UNICEF-a u Podgorici ukazuju na to da je ukupna potrošnja na inicijative vezane za obrazovanje Roma u Crnoj Gori u toku te iste godine iznosila 30.000 USD. Prema podacima na prezentaciji na Internetu Fondacije Instituta za otvoreno društvo – Predstavništva za Crnu Goru, potrošnja Fondacije u 2008. godine vezano za obrazovanje Roma ukupno je iznosila oko 13.000 EUR (vidjeti http://www.osim.org.me/fosi_rom_en/frame_a_reports.htm). Misija OSCE-a u Crnoj Gori i podgorička kancelarija organizacije Save the Children UK ukazuju da su njihovi rashodi na aktivnosti za obrazovanje Roma u toku 2008. godine iznosili 10.515,36 EUR i 2.746,25 EUR, redom.

4. Obrazovni sistem

Struktura upravljanja

Iako je sveobuhvatna reforma obrazovnog sistema u Crnoj Gori počela devedesetih godina prošlog vijeka, njen zvanični početak i formalizacija nastupili su 2001. godine, sa objavljivanjem *Knjige promjena*.¹⁷ Nakon *Knjige promjena*, Crna Gora je napustila potpuno centralizovani sistem, u kome je ključna uloga u svim segmentima obrazovnog sistema pripadala Ministarstvu prosvjete i nauke. Ipak, Ministarstvo je i dalje odgovorno za određivanje uslova za osnivanje i rad obrazovnih ustanova na svim nivoima, kao i za donošenje, odnosno, odobravanje nastavnih planova i programa i izdavanje udžbenika.¹⁸

Zavod za školstvo prati aktivnosti obrazovnih ustanova u oblastima predškolskog obrazovanja, osnovnog obrazovanja, opšteg srednjeg obrazovanja, opšteg obrazovanja u okviru stručnog obrazovanja, obrazovanja djece sa posebnim potrebama i vaspitanja djece u domovima učenika.¹⁹ Centar za stručno obrazovanje obavlja razvojne, savjetodavne, istraživačke i stručne poslove u oblastima stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih, dok eksternu provjeru postignutog standarda znanja i vještina učenika sprovodi Ispitni centar. Pored tih institucija, Savjet za opšte obrazovanje, Savjet za stručno obrazovanje i Savjet za obrazovanje odraslih odgovorni su za donošenje odluka o stručnim pitanjima i za stručnu pomoć u donošenju odluka i pripremanju propisa u oblasti obrazovanja.

Ni u jednoj od ključnih institucija obrazovnog sistema nema zaposlenih Roma.

Finansiranje

Potrošnja Vlade na obrazovanje predstavlja 19,1 procenat ukupne potrošnje, tj. 5,7 procenata BDP-a.²⁰ Crna Gora je prema tome rangirana iznad prosjeka za OECD, koji iznosi 13,2 procenta, odnosno 5,0 procenata, redom.²¹ Čak 82,3 procenta potrošnje na obrazovanje u Crnoj Gori odlazi na plate i doprinose zaposlenih. Iako je Ministarstvo prosvjete i nauke uložilo znatne napore na

¹⁷ Ministarstvo prosvjete i nauke, *Knjiga promjena* (Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke, 2001).

¹⁸ Službeni list Republike Crne Gore, Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave, Službeni list Republike Crne Gore 54/2005.

¹⁹ Službeni list Republike Crne Gore, Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, *Službeni list Republike Crne Gore* 49/2007.

²⁰ Svjetska banka, *Republika Crna Gora: Pregled javne potrošnje i institucija* (Izveštaj br. 36533) (Podgorica: Svjetska banka, 2006).

²¹ Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development), *Obrazovanje na prvi pogled, 2008. godine: Pokazatelji za OECD (Education at a Glance 2008: OECD Indicators)* (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2008), str. 240, 262.

decentralizaciji finansiranja obrazovanja, opštine nemaju odgovarajuće zakonske obaveze, tako da finansiranje ukupnog sistema obrazovanja ostaje na centralnom nivou.

Crna Gora je u procesu razvoja modela finansiranja po učeniku, koji bi trebalo da zamijeni postojeći sistem finansiranja zasnovan na broju odjeljenja, tj. broju zaposlenih. Uz to, Ministarstvo prosvjete i nauke radi na izmjenama podzakonskog akta koji bi trebalo da omogući racionalnije korišćenje sredstava dostupnih za rad obrazovnih institucija, što podrazumijeva i promjenu statusa malih ruralnih škola. Imajući u vidu da je romsko stanovništvo Crne Gore skoncentrisano prije svega u manjim i većim gradovima, uštede koje bi mogle da budu ostvarene na ovaj način mogle bi da u znatnoj mjeri doprinesu realizaciji aktivnosti usmjerenih ka unaprijeđivanju obrazovanja Roma.

18

Osnovno i srednje obrazovanje u javnim ustanovama je besplatno za sve učenike, dok samo mali broj učenika u Crnoj Gori pohađa jedinu osnovnu školu u privatnom vlasništvu za djecu stranih državljana i dvije gimnazije u privatnom vlasništvu. Roditelji i staratelji učenika i studenata u Crnoj Gori plaćaju udžbenike i druge materijale i pokrivaju troškove vanškolskih aktivnosti. Iako oko jedna trećina studenata na Univerzitetu Crne Gore prima državnu podršku u vidu stipendija na osnovu rezultata ostvarenih u toku prethodnog školovanja, većina studenata Univerziteta Crne Gore i svi studenti privatnih ustanova visokog obrazovanja plaćaju za taj nivo obrazovanja.

Objekti

U toku devedesetih godina prošlog vijeka bilo je malo investicija u školsku infrastrukturu, što je dovelo do toga da su školske zgrade i oprema bili u lošem stanju na početku procesa obrazovne reforme. Kao rezultat napora i finansiranja različitih međunarodnih donatora i Ministarstva prosvjete i nauke od 2000. godine, većina školskih objekata je do školske godine 2008/2009. godine imala adekvatne uslove za rad.

Obrazovni ciklusi i kriterijumi za napredovanje

Pregled sistema obrazovanja i obrazovnih ustanova u Crnoj Gori dat je u narednoj tabeli.

Tabela 1. Sistem obrazovanja u Crnoj Gori

	Institucije
Predškolsko obrazovanje	21 javna predškolska ustanova
Osnovno obrazovanje	161 javna osnovna škola, 300 pripadajućih područnih odjeljenja, 1 privatna osnovna škola za djecu stranih državljana
Opšte srednje obrazovanje (gimnazije)	10 javnih gimnazija, 11 javnih mješovitih srednjih škola, 2 privatne gimnazije
Srednje stNivo obrazovanjaručno obrazovanje	26 javnih srednjih stručnih škola, 11 javnih mješovitih srednjih škola
Visoko obrazovanje	1 državni univerzitet, 1 privatni univerzitet, 5 privatnih fakulteta

19

Izvor: Ministarstvo prosvjete i nauke

Obavezno devetogodišnje osnovno obrazovanje je uvedeno postepeno od 2004. do 2008. godine, sa tri ciklusa od po tri godine i počinje se pohađati sa 6 godina starosti. Počevši od školske godine 2008/2009, sve osnovne škole u Crnoj Gori su u pojedinim razredima zamijenile raniji osmogodišnji nastavni plan i program za osnovne škole devetogodišnjim planom i programom.

Uvođenje devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja predstavlja pokušaj prevazilaženja problema niskog obuhvata predškolskim vaspitanjem u Crnoj Gori. Prema tome, prvi razred u sklopu novog sistema predviđen je kao način za smanjivanje razlika između učenika koje su se pojavljivale zbog različitog stepena dostupnosti predškolskog obrazovanja. Očekuje se da će ta šansa biti posebno korisna za romsku djecu. Testovi procjene spremnosti za polazak u školu se sprovode za svu djecu koja se upisuju u osnovne škole u Crnoj Gori, a, kako izgleda, to testiranje ne doprinosi u znatnoj mjeri usmjeravanju romske djece u specijalno obrazovanje.

Srednje obrazovanje u Crnoj Gori nije obavezno i traje dvije, tri ili četiri godine u obrazovnim ustanovama koje sprovode nastavni program za opšte srednje obrazovanje (gimnazije) i srednje stručno obrazovanje, a nezvanične procjene dobijene od zaposlenih u Ministarstvu prosvjete i nauke ukazuju na to da oko 60 procenata učenika srednjih škola u Crnoj Gori pohađa stručno obrazovanje. Učenici se upisuju u srednje obrazovanje na osnovu prosjeka svojih rezultata u posljednje tri godine osnovne škole i na osnovu ocjena dobijenih iz pojedinačnih predmeta koji su značajni za konkretne obrazovne programe. U budućnosti će upis u srednju školu biti određivan na osnovu uspjeha na završnom ispitu koji će se organizovati na kraju osnovne škole.

U ovom trenutku se studenti na ustanove visokog obrazovanja u Crnoj Gori upisuju na konkretne studijske programe na osnovu prosječnih rezultata postignutih u toku srednje škole i ocjena dobijenih iz predmeta koji su relevantni za njihov izabrani studijski program. Od 2010. godine Crna Gora će uvesti maturalni ispit. Ovaj ispit će biti standardizovan za sve učenike u opštem srednjem obrazovanju (gimnazije) i služiće za regulisanje prijema u ustanove visokog obrazovanja.²²

Specijalno obrazovanje

20

Prema podacima Ministarstva prosvjete i nauke, 185 djece sa posebnim potrebama se obrazuje u 21 predškolskoj ustanovi (od čega su 52 učenika ili 28,1 procenat - Romi), 1 591 učesnika sa posebnim potrebama se obrazuje u 161 osnovnoj školi (od čega 551 učenik ili 34,6 procenata - su Romi), dok srednje obrazovanje stiće 196 učenika sa posebnim potrebama (od čega su četiri romski učenici).²³

Sva romska djeca koja pohađaju ustanove predškolskog obrazovanja obrazuju se u okviru redovnih grupa. Od ukupno 551 romskog učenika sa posebnim potrebama koji pohađaju osnovne škole u Crnoj Gori, šestoro (dva dječaka i četiri djevojčice) prate nastavu u specijalnim odjeljenjima u okviru redovnih škola, dok svi romski učenici sa posebnim potrebama koji su upisani u redovne srednje škole pohađaju redovnu nastavu.

U Crnoj Gori postoji pet ustanova za specijalno obrazovanje sa ukupno 443 djece (209 djevojčica i 234 dječaka). Djeca se upisuju u ustanove za specijalno obrazovanje na osnovu odluke Komisije za usmjeravanje djece sa posebnim potrebama.²⁴ Prema podacima Ministarstva prosvjete i nauke, od ukupno 443 djeteta koja pohađaju specijalne ustanove u Crnoj Gori, sedam su članovi romske populacije. Od tog broja pet stiće osnovno obrazovanje, dok dvoje stiće srednje obrazovanje.

Multikulturalno obrazovanje

Nastava u Crnoj Gori se odvija na crnogorskom, albanskom i engleskom jeziku. Iako najveći dio romske populacije rođene u Crnoj Gori govori romski kao maternji jezik, romski učenici najčešće pohađaju nastavu na crnogorskom jeziku. U okviru visokog obrazovanja, Filozofski fakultet u Nikšiću od 2006. godine nudi opšti kurs iz interkulturalne pedagogije za buduće nastavno osoblje, ali ne postoje studijski programi posebno namijenjeni za studiranje kulture, jezika, umjetnosti i tradicije Roma. Uz to, u nedostatku kvalifikovanog romskog nastavnog osoblja, sedam romskih asistenata koji rade u osnovnim školama u Crnoj Gori od kraja 2008. godine angažovani su na osnovu prijedloga iz škola, a njihove plate isplaćuju se u sklopu Romske obrazovne inicijative, koju finansira REF.

²² Odluka o tome da će završni ispiti biti obavezni za učenike u srednjim stručnim školama, počev od juna 2010. godine je donešena 2009. godine.

²³ Prema definiciji iz zakona, posebne potrebe uključuju sljedeće: „tjelesnu, mentalnu i senzornu ometenost, poremećaje u ponašanju; teška hronična oboljenja; [i] emocionalne poremećaje.” Vidjeti Službeni list Republike Crne Gore, Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim potrebama, *Službeni list Republike Crne Gore* 80/2004, član 4.

²⁴ *Ibid.*

Socijalna podrška za učenike i studente

Ministarstvo prosvjete i nauke dodjeljuje na godišnjoj osnovi stipendije talentovanim učenicima i studentima koji su upisani u osnovno, srednje i visoko obrazovanje, kao i studentske kredite, smještaj i ishranu u domovima i participaciju za korišćenje javnog prevoza. U toku školske godine 2007/2008. godine, ukupno 254 učenika i studenta primilo je stipendije za talentovane učenike i studente, u iznosu od 52 EUR, odnosno 78 EUR mjesečno. U toku iste godine, Ministarstvo je odobrilo 4.353 studentska kredita, koji se kreću od 32,50 do 48,10 EUR. Smještaj i ishrana u jednom od deset domova su u toku školske 2007/2008. godine obezbjeđeni za 2 410 učenika i studenata, pri čemu se 125,80 EUR mjesečno određuje za učenike, a 117,80 EUR za studente. Na kraju, 5.077 učenika i studenata primilo je participaciju za korišćenje javnog prevoza u toku školske 2007/2008. godine, pri čemu se iznos participacije kreće od dvadeset do pedeset posto troškova, u zavisnosti od udaljenosti od kuće do škole i od finansijskog stanja porodice.

21

Nijedan od finansijskih planova koji su opisani u prethodnom dijelu teksta nije posebno usmjeren na Rome, čiji uspjesi u školovanju ih najčešće diskvalifikuju za korišćenje kredita i stipendija koje država obezbjeđuje direktno. Uzimajući u obzir poteškoće sa kojima se suočavaju Romi vezano za dostupnost kredita i stipendija koje administrira država, Ministarstvo prosvjete i nauke je obezbijedilo Fondaciji za stipendiranje Roma finansije za obezbjeđivanje usmjerene finansijske pomoći za Rome u srednjem i visokom obrazovanju. U toku fiskalne godine 2007, Ministarstvo prosvjete i nauke je podržalo rad Fondacije sa 14.000 EUR, posebno namijenjih za obezbjeđivanje stipendija za romske učenike i studente. U toku školske 2007/2008. godine, Fondacija je obezbijedila mjesečne stipendije u iznosu od po 100 EUR za 28 romskih učenika koji pohađaju srednje škole, uz sedam romskih studenata (150 EUR po studentu mjesečno) koji su upisani u ustanove visokog obrazovanja u Crnoj Gori.

Počevši od školske 2005/2006. godine, Ministarstvo prosvjete i nauke je raspodijelilo besplatne udžbenike učenicima u devetogodišnjem osnovnom obrazovanju čiji roditelji su korisnici Materijalnog obezbjeđenja porodice (MOP). Na osnovu podataka koje je obezbijedio romski NVO sektor, Ministarstvo prosvjete i nauke je dostavilo dodatnih 505 paketa udžbenika za djecu čiji roditelji nijesu korisnici MOP a koja pohađaju Osnovnu školu "Božidar Vuković Podgoričanin" u Podgorici, u kojoj romski učenici predstavljaju većinu. Uz to, za školsku 2007/2008. godinu, Ministarstvo prosvjete i nauke je dodijelilo 232 seta udžbenika romskim učenicima sa statusom izbjeglica ili raseljenih lica.

Počevši od školske 2007/2008. godine, ukupno 1.300.000 EUR je određeno u budžetu Ministarstva prosvjete i nauke i Ministarstva zdravlja, rada i socijalnog staranja za obezbjeđivanje besplatnih udžbenika za sve učenike čiji roditelji su korisnici Materijalnog obezbjeđenja porodice. U sklopu ove aktivnosti posebna pažnja se poklanja učenicima romske populacije. 2008. godine je komisija Ministarstva za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, odgovorna za raspodjelu finansiranja za projekte koji imaju za cilj da poboljšaju položaj RAE populacije, obezbijedila dodatnih 40.000 EUR u budžetu za besplatne udžbenike za romske učenike. Štaviše, u novijem periodu Ministarstvo prosvjete i nauke je implementiralo aktivnosti na prikupljanju i dodjeljivanju korišćenih udžbenika i odjeće romskim učenicima.

Učestvovanje u obrazovanju

Tabela 2: Osnovni indikatori o obrazovanju u Crnoj Gori²⁵

	Predškolsko	Osnovno	Srednje
Broj zaposlenih	1.367	6.948	3.111
Broj učenika	12.435	75.040	31.381
Broj ustanova	21	161	49
Odnos broja učenika i broja nastavnika	15,7 ²⁶	15,1 ²⁷	13,4 ²⁸
Stopa pismenosti odraslih (15+)	98,0% ²⁹		

Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT)³⁰

Prema podacima Ministarstva prosvjete i nauke, u toku školske 2005/2006. godine 1.159 romskih učenika je bilo upisano u osnovne škole, dok je u narednoj školskoj godini upisano 1.236 romskih učenika. Podaci iz Istraživanja o domaćinstvima Roma, Aškalija i Egipćana, izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori (Household Survey of Roma, Ashkaelia and Egyptians, Refugees and IDPs in Montenegro) iz 2003. godine ukazuju na to da je stopa upisa u osnovno obrazovanje

²⁵ Kao rezultat tekuće promjene sa osmogodišnjeg na devetogodišnje osnovno obrazovanje, u vrijeme pisanja nije bilo moguće odrediti obuhvat predškolskog i osnovnog obrazovanja.

²⁶ Prosječni odnos broja učenika i broja nastavnog osoblja u 31 evropskoj zemlji 2007. godine iznosio je 12,3. Podaci iz Statističkog zavoda UNESCO-a (UNESCO Institute for Statistics) (vidjeti <http://www.uis.unesco.org>).

²⁷ Prosječni odnos broja učenika i broja nastavnog osoblja u osnovnom obrazovanju u 29 evropskih zemalja 2006. godine iznosio je 14,6. Vidjeti Komisija evropskih zajednica (Commission of the European Communities), *Ključni podaci o obrazovanju u Evropi za 2009. godinu (Key Data on Education in Europe 2009)* (Brussels: Commission of the European Communities, 2009), str. 221.

²⁸ Prosječni odnos broja učenika i broja nastavnog osoblja u (višem) srednjem obrazovanju u 28 evropskih zemalja u 2006. godini iznosio je 12,5. Vidjeti Komisija evropskih zajednica (Commission of the European Communities), *Ključni podaci o obrazovanju u Evropi za 2009. godinu (Key Data on Education in Europe 2009)* (Brussels: Commission of the European Communities, 2009), str. 227.

²⁹ Stopa pismenosti odraslih za Evropu u cjelini za period od 2000. do 2004. godine iznosila je 98,9 posto. Vidjeti UNESCO institut za statistiku (Institute for Statistics), *Stope pismenosti odraslih (15 godina i stariji) i nepismeno stanovništvo po regionu i rodu za period od 2000. do 2004. godine (Adult (15+) Literacy Rates and Illiterate Population by Region and Gender for 2000-2004.)* (Montreal: UNESCO Institute for Statistics, 2006).

³⁰ Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003: Stanovništvo (školska sprema i pismenost)* (Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, 2005).

među RAE iznosila 25,2 procenta, u poređenju sa 96,93 procenta za opšte stanovništvo.³¹ Prema podacima Ministarstva prosvjete i nauke, stopa završavanja osnovne škole među RAE u Crnoj Gori iznosi 18 procenata, dok je odgovarajući procenat za opšte stanovništvo 98.³² Podaci dostupni iz ovog Ministarstva takođe pokazuju da je u toku školske 2005/2006. godine, 36 romskih učenika bilo upisano u srednje škole u Crnoj Gori, a da je 6 Roma pohađalo ustanove visokog obrazovanja.

Nedostatak podataka o Romima u Crnoj Gori uopšte odražava se na sektor obrazovanja, pri čemu relevantne institucije ne zahtijevaju od roditelja da se izjašnjavaju o etničkoj pripadnosti svoje djece. Taj nedostatak podataka dovodi do smanjivanja potencijalne djelotvornosti aktivnosti koje se sprovode u cilju pružanja podrške obrazovanju Roma. Uzimajući u obzir nedostatak sveobuhvatnih podataka, u Strategiji Vlade za period od 2008. do 2012. godine je definisano da je prikupljanje podataka prioritetno pitanje za dalje unapređivanje situacije RAE stanovništva u Crnoj Gori. Iako Baza podataka RAE populacije u Crnoj Gori iz 2009. godine sadrži neke podatke koje ranije nijesu bile na raspolaganju, ostaju značajne manjkavosti u ovoj oblasti.³³

Pregled napretka i preostale slabosti u obrazovanju Roma u Crnoj Gori

Iako su značajni pomaci evidentni kada je riječ o obrazovanju Roma u Crnoj Gori, i dalje ostaje mnogo pitanja koja treba da se riješe kako bi se osiguralo trajno smanjenje jaza u ishodima obrazovanja između Roma i ne-Roma u Crnoj Gori.

Oblasti napredovanja

Važni pomaci relevantni za unaprijeđenje obrazovanja Roma u Crnoj Gori u novijem periodu uključuju sljedeće:

- ⇒ Poboljšanje dostupnosti udžbenika i školskog materijala za romske učenike kroz aktivnosti koje sprovode Vlada, građansko društvo i međunarodni donatori.

³¹ Institut za strateške studije i prognoze (Institute for Strategic Studies and Prognoses), *Istraživanje Roma, Aškalija i Egipćana, izbjeglica i raseljenih lica na nivou domaćinstava u Crnoj Gori (Household Survey of Roma, Ashkaelia and Egyptians, Refugees and IDPs in Montenegro)* (Podgorica: UNDP, 2003), citirano u EU program praćenja i zastupanja (EU Monitoring and Advocacy Program), „Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora” (“Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro”), *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 300.

³² EU program praćenja i zastupanja (EU Monitoring and Advocacy Program), „Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora” (“Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro”), *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 300.

³³ Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, *Baza podataka RAE populacije u Crnoj Gori* (Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, 2009).

- ⇒ Ažuriranje Nacionalnog Akcionog plana za Dekadu inkluzije Roma u formi Strategije za unapređenje položaja RAE stanovništva u Crnoj Gori u periodu od 2008. do 2012. godine, koja je uzela u obzir input dobijene od strane domaćih i međunarodnih organizacija.
- ⇒ Sedam projekata vezanih za obrazovanje koji su finansirani u toku 2008. godine kao dio implementacije nacionalne Strategije za period od 2008. do 2012. godine, pri čemu ključni projekti obezbjeđuju stipendije, subvencionirane doručke, te besplatne udžbenike.
- ⇒ Inicijativa Zavoda za statistiku Crne Gore (MONSTAT) i Ministarstva za zaštitu ljudskih i manjinskih prava iz 2008. godine za prikupljanje detaljnih podataka o romskom stanovništvu Crne Gore.
- ⇒ Polazna evaluacija obrazovanja Roma u Crnoj Gori, koju sprovodi UNICEF.³⁴

24

Preostale slabosti

Sa stanovišta kvalitetnog obrazovanja za Rome, najznačajnije slabosti postojećeg sistema obrazovanja odnose se na sljedeće:

- ⇒ Nedostatak adekvatne baze podataka o romskom stanovništvu uopšte i nedostatak sistematskog prikupljanja podataka o romskim učenicima konkretno, kao osnove za kreiranje i praćenje odgovarajućih mjera usmjerenih na najznačajnije prepreke za obrazovanje Roma.
- ⇒ Ograničenu dostupnost predškolskog obrazovanja za Rome, kao rezultat prioriteta u upisu koji daju prednost porodicama sa dva zaposlena roditelja, dokumentacije koja se zahtijeva za upis, te naknada vezanih za pohađanje.
- ⇒ Nedovoljne mjere za uklanjanje jezičkih barijera sa kojima se suočavaju Romi koji govore romski i albanski.
- ⇒ Segregaciju između Roma i ne-Roma u školama, bez obzira na to da li je ona rezultat segregacije prema mjestu stanovanja ili odluka školskih vlasti.
- ⇒ Troškove vezani za učešće u nominalno besplatnom obaveznom obrazovanju, kao i višem i visokom obrazovanju.
- ⇒ Nedostatak poklanjanja pažnje Romima u nastavnim planovima i programima za opšte obrazovanje i programima obuke nastavnika, kao integralnom dijelu istorije i kulture Crne Gore.
- ⇒ Nedostatak kvalifikovanog romskog nastavnog kadra.

³⁴ Johanna V. Crighton, *Nesigurna jednakost: inkluzivno obrazovanje za djecu Rome, Aškalije i Egipćane (RAE)* (Podgorica: UNICEF, 2008).

5. Program REF-a u Crnoj Gori

Do kraja 2009. godine, REF je primio sedam prijedloga za projekte iz Crne Gore, od čega su dva odobrena. Ukupno finansiranje REF-a za te projekte iznosi oko 380.000 EUR.

Prvi projekat koji je REF finansirao u Crnoj Gori, Romska obrazovna inicijativa, predstavljao je nastavak projekta pod istim imenom koji je od 2004. do 2006. godine finansirala Fondacija Institut za otvoreno društvo - Predstavništvo Crna Gora i koji je implementiralo Ministarstvo prosvjete i nauke i Pedagoški centar Crne Gore, a koji je finansirao REF od 2006. do 2008. godine. Osnovni cilj projekta je bio promovisanje ravnopravnog uključivanja romske djece u osnovno obrazovanje tako što bi crnogorski obrazovni sistem obraćao više pažnje na specifične potrebe romske djece i mladih. Sa tim ciljem, u okviru projekta su kombinovani izgradnja kapaciteta za zaposlene u školi i materijalna podrška školama, sistematsko i objektivno praćenje kvaliteta i kvantiteta inkluzije, te uspostavljanje veza između predškolskih ustanova, škola, te NVO-a koji rade u oblasti neformalnog obrazovanja.

Dugotrajni potencijal projekta leži u izgradnji sinergija između formalnog i neformalnog obrazovanja. Ipak, prakse vezane za prikupljanje podataka uopšte i konkretno praćenje do danas nijesu omogućile mjerenje efekata projekta. U svakom slučaju, jasno je da će realizacija potencijala projekta zavisiti od postizanja značajnog napretka u borbi protiv segregacije romske djece u obrazovanju, koja se, prema nezvaničnim ali informisanim procjenama, odnosi na više od 20 procenata romskih učenika u Crnoj Gori. Među lokalitetima na kojima je primijećena segregacija u obrazovanju nalaze se Berane i Podgorica. Rad REF-a na ukidanju segregacije u Bugarskoj, Mađarskoj i Rumuniji pokazuje da će napredak ka integraciji zahtijevati trajne napore vezane za zatvaranje segregiranih škola, uključujući one koje su locirane u oblastima koje prvenstveno naseljavaju Romi. Takođe, važno će biti i povećavanje stepena inputa Roma u upravljanju projektom, kao i širi naglasak na povećavanju broja kvalifikovanog romskog nastavnog osoblja.

Drugi projekt u Crnoj Gori počeo je sa implementacijom u proljeće 2008. godine, ali je podrška REF-a tom projektu prekinuta prije početka školske 2008/2009. godine. Iako je projekat imao za cilj da pripremi romsku djecu iz segregiranog okruženja kampova za integraciju u redovno osnovno obrazovanje, odluka o prekidanju projekta je donešena nakon posjete na terenu tokom koje je utvrđeno da djeca nijesu dovoljno poznavala jezik na kojem se odvija nastava (crnogorski), da bi mogla da postignu uspješan prelaz u integrisano školsko okruženje. Lekcija koja je naučena iz tog iskustva je da inicijative usmjerene na desegregaciju moraju da se kreiraju tako da osiguraju da djeca koja će biti premještena iz segregiranog okruženja prođu kroz adekvatne pripreme.

REF je 2006. godine proširio svoje programe stipendija za visoko obrazovanje na Crnu Goru. Dok je šest novih primalaca stipendija primalo podršku u okviru Programa memorijalnih stipendija za Rome u toku akademske 2007/2008. godine, samo jedan od tih grantova je obnovljen za akademsku 2008/2009. godinu. Faktori koji objašnjavaju nizak broj stipendija uključuju mali broj Roma u visokom obrazovanju i dostupnost stipendija za visoko obrazovanje posredstvom Fondacije za stipendiranje Roma.

Primaoci podrške REF-a u vidu stipendija primaju mjesečnu stipendiju od 100 USD u toku desetomjesečne akademske godine za pokrivanje osnovnih troškova života i određenih drugih troškova vezanih za studiranje. Studenti koji plaćaju troškove studiranja kvalifikovani su za primanje nadoknade proporcionalne troškovima, do ukupnog iznosa godišnje školarine od 2.500 USD. Rashodi programa stipendija REF-a u Crnoj Gori do danas iznose 7.000 USD.

Strateški pravci za buduće aktivnosti REF-a

26 Finansiranje REF-a u Crnoj Gori u toku naredne tri godine uzeće u obzir sljedeće prioritete:

- ⇒ Proširivanje dostupnosti i upisa u besplatno, integrisano predškolsko vaspitanje uz obezbjeđivanje jezičke pripreme, kao i opšteobrazovnu podršku za romsku djecu koja još ne pohađaju predškolske institucije.
- ⇒ Upis i podršku za svu romsku djecu, uključujući onu iz izbjegličkih i raseljenih porodica, u integrisano osnovno obrazovanje.
- ⇒ Razvoj akademske tutorske podrške za Rome u srednjem obrazovanju, kao nadgradnju na postojeće programe stipendija za srednje obrazovanje u Crnoj Gori i podršku za njih, koristeći iskustva REF-a vezana za tutorstvo u Makedoniji i Srbiji.

U stepenu u kom se Aškalije, Egipćani i drugi u Crnoj Gori suočavaju sa problemima vezanim za dostupnost kvalitetnog obrazovanja, koji su slični problemima sa kojima se susreću Romi, članovi tih grupacija, takođe, predstavljaju kandidate za uključivanje u aktivnosti kojima podršku pruža REF.

Prioriteti REF-a u oblastima istraživanja i analize politika

Značajna prepreka naporima na unapređivanju situacije u oblasti obrazovanja Roma u Crnoj Gori je nedostatak pouzdanih podataka o romskom stanovništvu u zemlji uopšte, a posebno o (većoj) populaciji Roma u Crnoj Gori koji su raseljeni iz susjednih republika. Iako je baza podataka koju je Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT) pokrenuo u maju 2009. godine donijela određena poboljšanja vezana za dostupnost relevantnih podataka, potreba za usmjerenim istraživanjem i preporukama za politike i dalje je prisutna.³⁵

U naredne tri godine osnovne teme aktivnosti REF-a na istraživanju i politikama uključivaće sljedeće:

- ⇒ Pregled troškova po učeniku za inicijative vezane za obrazovanje koje finansira Vlada, kao i projekata koje finansira REF u Crnoj Gori.

³⁵ Vidjeti Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, *Baza podataka RAE populacije u Crnoj Gori* (Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, 2009).

- ⇒ Ocjenu potreba, očekivanja i iskustava roditelja vezanih za angažovanje u životu škole, uz obezbjeđivanje informacija o troškovima koje roditelji imaju u vezi sa potpunim učešćem djece u obaveznom obrazovanju.
- ⇒ Procjenu djelotvornosti različitih tipova intervencija koje imaju za cilj povećavanje učešća i/ili postignuća romskih studenata u visokom obrazovanju, koja bi obuhvatala više zemalja.

Očekivani rezultati aktivnosti REF-a

Na osnovu identifikacije strateških prioriteta REF-a, rezultati aktivnosti REF-a bi trebalo da budu vidljivi u naredne dvije do tri godine na sljedećim nivoima:

27

Zakonske, finansijske i administrativne promjene:

- ⇒ Besplatno predškolsko vaspitanje obezbjeđeno za siromašne porodice.

Ključni obrazovni indikatori (početni podaci)

- ⇒ *Upis u predškolsko vaspitanje za djecu iz siromašnih romskih zajednica.* Iako podaci za taj pokazatelj nijesu u ovom trenutku dostupni, oni se mogu generisati evidentiranjem broja djece predškolskog uzrasta i broja djece registrovane u predškolskim ustanovama u zajednicama koje pretežno naseljavaju siromašni Romi. Identitet pojedinaca može se zaštititi anonimnim prikupljenih podataka.
- ⇒ *Stopa završetka osnovne škole među Romima.* Prema podacima Ministarstva prosvjete i nauke, stopa završetka osnovne škole među RAE iznosi osamnaest posto.
- ⇒ *Upis Roma u srednje obrazovanje i visoko obrazovanje.* Podaci iz Ministarstva prosvjete i nauke za akademsku 2005/2006. godine pokazuju da je 36 Roma bilo upisano u srednje obrazovanje, a 6 u visokoškolske ustanove.

Socijalna kohezija

- ⇒ Povećan stepen prihvatanja integrisane nastave među nastavnicima i roditeljima (i Romima i neromskim stanovništvom).
- ⇒ Unaprijeđena saradnja u obrazovnim aktivnostima između škola, sa jedne strane, i romskih zajednica i NVO-a, sa druge strane.

Aneks 1

Ključni obrazovni indikatori

Tabela A1. Državni obrazovni indikatori

29

Napomena: Prazne ćelije u niže navedenoj tabeli ukazuju na to da odgovarajući podaci nijesu dostupni.

	INDIKATOR	ROMI		OPŠTE STANOVNIŠTVO	
		Zvanični podaci	Nezvanične procjene	Zvanični podaci	Nezvanične procjene
1	Korišćenje usluga vaspitanja i obrazovanja u ranom djetinjstvu (0-3 godine)			3,1% ³⁶	
2	Upis u predškolsko vaspitanje (ISCED 0)	13,8% ³⁷		29,1% ³⁸	
3	Upis u prvu godinu osnovnog obrazovanja (ISCED 1)	380 ³⁹			
4	Djeca školskog uzrasta koja pohađaju školu (ISCED 1 i 2)	1.263 ⁴⁰		74.339 ⁴¹	

³⁶ Podaci za školsku godinu 2002/2003 od Ministarstva prosvjete i nauke, citirano u Programu EU za praćenje i zastupanje (EU Monitoring and Advocacy Program), "Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora" ("Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro"), *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 296.

³⁷ Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, *Baza podataka RAE populacije u Crnoj Gori* (Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, 2009), str. 29.

³⁸ Institut za strateške studije i prognoze (Institute for Strategic Studies and Prognoses), *Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka: Društvena isključenost, radna verzija* (Podgorica: Institute for Strategic Studies and Prognoses, 2009), str. 25.

³⁹ Podaci za školsku godinu 2005/2006 od Ministarstva prosvjete i nauke, citirano u Programu EU za praćenje i zastupanje (EU Monitoring and Advocacy Program), "Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora" ("Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro"), *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 302.

⁴⁰ Podaci za školsku godinu 2007/2008 od Ministarstva prosvjete i nauke, prema izvještaju datom REF-u u okviru Romske obrazovne inicijative.

⁴¹ Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, *Statistički godišnjak za 2008. godinu* (Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, 2009), str. 167.

	INDIKATOR	ROMI		OPŠTE STANOVNIŠTVO	
		Zvanični podaci	Nezvanične procjene	Zvanični podaci	Nezvanične procjene
5	Djeca upisana u osnovno obrazovanje (ISCED 1) koja ne završe prvi ciklus obaveznog obrazovanja ⁴²		66% ⁴³		2% ⁴⁴
6	Djeca upisana u osnovno obrazovanje (ISCED 1) koja ne završe drugi ciklus obaveznog obrazovanja ⁴⁵		93% ⁴⁶		14% ⁴⁷
7	Djeca upisana u osnovno obrazovanje (ISCED 1) koja ne završe treći ciklus obaveznog obrazovanja (ako je primjenljivo)				
8	Učenici u obaveznom obrazovanju (ISCED 1 i 2) koji pohađaju specijalne škole i časove				
9	Učenici koji završavaju obavezno obrazovanje u nižim srednjim programima koji predstavljaju završetak obrazovanja (ISCED 2C)				

⁴² Izraženo kao procenat ukupnog broja djece koja se upisuju u osnovno obrazovanje.

⁴³ Razvojni program Ujedinjenih nacija (United Nations Development Programme), citirano u Programu EU za praćenje i zastupanje (EU Monitoring and Advocacy Program), "Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora" ("Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro") *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 307.

⁴⁴ Razvojni program Ujedinjenih nacija (United Nations Development Programme), citirano u Programu EU za praćenje i zastupanje (EU Monitoring and Advocacy Program), "Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora" ("Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro") *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 307.

⁴⁵ Izraženo kao procenat ukupnog broja djece koja se upisuju u osnovno obrazovanje.

⁴⁶ Razvojni program Ujedinjenih nacija (United Nations Development Programme), citirano u Programu EU za praćenje i zastupanje (EU Monitoring and Advocacy Program), "Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora" ("Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro") *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 307.

⁴⁷ Razvojni program Ujedinjenih nacija (United Nations Development Programme), citirano u Programu EU za praćenje i zastupanje (EU Monitoring and Advocacy Program), "Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora" ("Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro") *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 307.

	INDIKATOR	ROMI		OPŠTE STANOVNIŠTVO	
		Zvanični podaci	Nezvanične procjene	Zvanični podaci	Nezvanične procjene
10	Lica koja su završila obavezno obrazovanje koja se upisuju u srednje obrazovanje (ISCED 3)	35% ⁴⁸		72,9% ⁴⁹	
11	Upis u srednje tehničko ili stručno obrazovanje (ISCED 3C) koje ne obezbjeđuje mogućnost upisa u visoko obrazovanje ⁵⁰				60% ⁵¹
12	Završavanje srednjeg obrazovanja (ISCED 3)		5,1% ⁵²	61% ⁵³	
13	Upis u obrazovanje nakon srednjeg koje ne spada u visoko obrazovanje (ISCED 4)				
14	Završavanje obrazovanja nakon srednjeg koje ne spada u visoko obrazovanje (ISCED 4)				

⁴⁸ Podaci za školsku godinu od Vlade Republike Crne Gore, citirani u Programu EU za praćenje i zastupanje (EU Monitoring and Advocacy Program), “Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora” (“Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro”) *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 295.

⁴⁹ Podaci za školsku godinu od Vlade Republike Crne Gore, citirani u Programu EU za praćenje i zastupanje (EU Monitoring and Advocacy Program), “Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora” (“Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro”) *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 295.

⁵⁰ Izraženo kao procenat ukupnog broja učenika upisanih u srednje obrazovanje (ISCED 3).

⁵¹ Nezvanična procjena dobijena od zaposlenih u Ministarstvu prosvjete i nauke.

⁵² Razvojni program Ujedinjenih nacija (United Nations Development Programme), *Izveštaj o državnom razvoju ljudskih potencijala za 2009. godinu, Crna Gora: Društvo za sve (National Human Development Report 2009, Montenegro: Society for All)* (Podgorica: United Nations Development Programme, 2009), str. 63.

⁵³ Podaci iz popisa stanovništva 2003. godine, citirani u Programu EU za praćenje i zastupanje (EU Monitoring and Advocacy Program), “Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora” (“Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro”) *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 306.

	INDIKATOR	ROMI		OPŠTE STANOVNIŠTVO	
		Zvanični podaci	Nezvanične procjene	Zvanični podaci	Nezvanične procjene
15	Upis u visoko obrazovanje (ISCED 5 i 6)				
16	Završavanje visokog obrazovanja (ISCED 5 i 6)	8% ⁵⁴	0,3% ⁵⁵	12,6% ⁵⁶	

⁵⁴ Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, *Baza podataka RAE populacije u Crnoj Gori* (Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, 2009), str. 33.

⁵⁵ Razvojni program Ujedinjenih nacija (United Nations Development Programme), *Izveštaj o državnom razvoju ljudskih potencijala za 2009. godinu, Crna Gora: Društvo za sve (National Human Development Report 2009, Montenegro: Society for All)* (Podgorica: United Nations Development Programme, 2009), str. 63.

⁵⁶ Podaci iz popisa stanovništva 2003. godine, citirani u Programu EU za praćenje i zastupanje (EU Monitoring and Advocacy Program), "Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora" ("Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro") *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2 (Budapest and New York: Open Society Institute, 2007), str. 306.

Aneks 2

Administracija javnog obrazovanja

Tabela A2. Administracija javnog obrazovanja

FUNKCIJA	ODGOVORNA TIJELA PO NIVOU OBRAZOVANJA					
	Rano djetinjstvo (od 0-3 godina)	Pred osnovno	Osnovno	Srednje	Visoko	
1 Osniva i zatvara ustanove	Vlada	Vlada	Vlada	Ministarstvo prosvjete i nauke	Vlada	
2 Finansira ustanove	Ministarstvo prosvjete i nauke	Ministarstvo prosvjete i nauke	Ministarstvo prosvjete i nauke	Ministarstvo prosvjete i nauke	Vlada	
3 Odlučuje o prijemu	Ministarstvo prosvjete i nauke	Ministarstvo prosvjete i nauke	Ministarstvo prosvjete i nauke	Ministry of Education and Science	Vlada	
4 Određuje nastavni plan i program	Savjet za opšte obrazovanje	Savjet za opšte obrazovanje	Savjet za opšte obrazovanje	⇒ Zavod za školstvo ⇒ Centar za stručno obrazovanje	Savjet za visoko obrazovanje	
5 Dodjeljuje nastavnike ustanovama	Ustanova	Ustanova	Škola	Škola	Univerzitet	

6	Ocjenjuje uspješnost ustanova	Zavod za školstvo	Zavod za školstvo	Zavod za školstvo	Zavod za školstvo	<ul style="list-style-type: none"> ⇨ Zavod za školstvo ⇨ Centar za stručno obrazovanje 	<ul style="list-style-type: none"> ⇨ Univerzitet ⇨ Savjet za opšte obrazovanje ⇨ MPN
7	Ocjenjuje uspješnost učenika/studenta	Ustanova	Ustanova	<ul style="list-style-type: none"> ⇨ Škola ⇨ Ispitni centar 	<ul style="list-style-type: none"> ⇨ Škola ⇨ Ispitni centar 	Univerzitet	
8	Ocjenjuje uspješnost nastavnika/profesora	Zavod za školstvo	Zavod za školstvo	Zavod za školstvo	<ul style="list-style-type: none"> ⇨ Zavod za školstvo ⇨ Centar za stručno obrazovanje 	Univerzitet	
9	Ocjenjuje uspješnost direktora	Zavod za školstvo	<ul style="list-style-type: none"> ⇨ Zavod za školstvo ⇨ Centar za stručno obrazovanje 	<ul style="list-style-type: none"> ⇨ Zavod za školstvo ⇨ Centar za stručno obrazovanje 	<ul style="list-style-type: none"> ⇨ Zavod za školstvo ⇨ Centar za stručno obrazovanje 	Univerzitet	
10	Osniva i zatvara specijalne škole			<ul style="list-style-type: none"> ⇨ Vlada ⇨ Opština 	<ul style="list-style-type: none"> ⇨ Vlada ⇨ Opština 		
11	Finansira specijalne škole			<ul style="list-style-type: none"> ⇨ Ministarstvo prosvjete i nauke ⇨ Ministarstvo rada i socijalnog staranja 	<ul style="list-style-type: none"> ⇨ Ministarstvo prosvjete i nauke ⇨ Ministarstvo rada i socijalnog staranja 		

12	Odlučuje o prijemu u specijalne škole		Lokalna Komisija za usmjeravanje djece sa posebnim potrebama	Lokalna Komisija za usmjeravanje djece sa posebnim potrebama
13	Određuje nastavni plan i program za specijalne škole	Zavod za školstvo	Zavod za školstvo	⇒ Zavod za školstvo ⇒ Centar za stručno obrazovanje

Aneks 3

Uspješnost učenika u međunarodnim testiranjima

Crna Gora je po prvi put učestvovala na PISA međunarodnom testiranju učenika 2006. godine, a učestvovala je i u ciklusu PISA testiranja završenog 2009. godine.

36

Do danas Crna Gora nije učestvovala u drugim važnim međunarodnim testiranjima, kao što su TIMSS i PIRLS.

Kao što pokazuje tabela koja slijedi, Crna Gora je postigla rezultate koji su bili ispod prosjeka u odnosu na zemlje OECD-a u sve tri testirane oblasti, pri čemu su najslabiji rezultati bili u oblasti čitanja, a najbolji u prirodnim naukama. Ovako slaba postignuća otvaraju pitanje konkurentnosti Crne Gore na međunarodnoj sceni.

Tabela A3. Rezultati testa PISA 2006. godine

Oblast	Crna Gora		OECD		Razlika Crna Gora- OECD
	Prosjek	S.E.	Prosjek	S.E.	
Matematika	399	1,4	498	0,5	-99
Čitanje	392	1,2	492	0,6	-100
Nauke	412	1,1	500	0,5	-88

Izvor: Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development)⁵⁷

⁵⁷ Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development), *PISA 2006. godine: naučne kompetentnosti za sutrašnji svijet – Tom 1: Analiza (PISA 2006: Science Competences for Tomorrow's World – Volume 1: Analysis)* (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2007); *PISA 2006. godine: naučne kompetentnosti za sutrašnji svijet – Tom 2: Podaci (PISA 2006: Science Competences for Tomorrow's World – Volume 2: Data/Données)* (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2007).

Aneks 4

Nivoi angažmana za unaprijeđivanje ishoda obrazovanja Roma u Crnoj Gori

Pomoć i podrška za romsku zajednicu	Implementaciona podrška nadležnim obrazovnim institucijama	Razvoj politika sa Vladom
<p>1. Obezbeđivanje romskih profesionalaca u obrazovanju. Mjere afirmativne akcije bi trebalo da se kreiraju i implementiraju sa ciljem privlačenja Roma u nastavničku profesiju.</p>	<p>1. Pružanje podrške tekućim kretanjima u obrazovanju, osiguravajući da kao posljedica ovih događanja Romi ne budu isključeni iz njih ili ugroženi zbog njih:</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇒ Obezbeđivanje tehničke podrške Zavodu za školstvo i Centru za stručno obrazovanje u njihovim aktivnostima obuke nastavnika ⇒ Obezbeđivanje tehničke podrške školama pri uvođenju obrazovnih sadržaja o romskom jeziku i kulturi u okvirima koje obezbeđuje reforma nastavnog plana i programa 	<p>1. Razvoj finansiranja po učeniku. Podrška za razvoj tog tipa je neophodna za efikasno preusmjeravanje resursa na oblasti u kojima su oni najpotrebniji, posebno za škole koje su locirane u blizini romskih zajednica.</p>
<p>2.. Pružanje podrške romskim roditeljima i liderima zajednica pri prepoznavanju i razmatranju ključnih pitanja vezanih za obrazovanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇒ Podsticanje romskih roditelja da preuzmu aktivnu ulogu u školskim odborima i udruženjima roditelja ⇒ Otkrivanje i reagovanje na diskriminaciju u školama ⇒ Praćenje upisa i napredovanja u obrazovnom sistemu 	<p>2. Povećana usmjerenost na unapređivanju kvaliteta u obrazovnom sistemu:</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇒ Proširivanje obuhvata integrisanog predškolskog vaspitanja na romske zajednice ⇒ Stvaranje uslova za upis romske djece u integrisano osnovno obrazovanje ⇒ Uspostavljanje sistema mentorstva i dodatne nastave za romsku djecu u razredima od 7. do 9. ⇒ Razvoj podrške u vidu stipendija i mentorstva za Rome u srednjem obrazovanju 	<p>2. Eliminacija administrativnih prepreka za upis u obrazovne ustanove. Napori bi trebalo da budu usmjereni na pojednostavljivanje i smanjivanje uslova za upis na svim nivoima obrazovanja.</p>

Pomoć i podrška za romsku zajednicu	Implementaciona podrška nadležnim obrazovnim institucijama	Razvoj politika sa Vladom
<p>3. Izgradnja sistema obrazovne podrške za romsku djecu na nivou porodice:</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇒ Motivisanje roditelja da upisuju djecu na vrijeme. ⇒ Obezbeđivanje vremena i prostora za domaći rad. 	<p>3. Unapređivanje veza između obrazovnog sistema i društvene podrške. Administrativni okvir za afirmativnu akciju bi trebalo da bude razvijen i implementiran na cijeloj teritoriji zemlje.</p>	<p>3. Institucionalizacija afirmativne akcije. Afirmativna akcija za srednje obrazovanje i obrazovanje nakon srednjeg trebalo bi da postane državna politika, u skladu sa relevantnim odredbama <i>Strateškog plana za reformu obrazovanja za period od 2005. do 2009. godine, Nacionalnog Akcionog plana</i> usvojenog u okviru Dekade inkluzije Roma, te <i>Strategije za poboljšanje položaja RAE stanovništva u Crnoj Gori u periodu od 2008. do 2012. godine.</i></p>
	<p>4. Podrška za saradnju između romskih NVO-a, škola i lokalne samouprave:</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇒ Razmjena iskustava ⇒ Pomoć u zajedničkim aktivnostima. ⇒ Omogućavanje saradnje sa ciljem prevazilaženja segregacije u obrazovanju. 	<p>4. Promovisanje inputa Roma u obrazovnoj politici:</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇒ Izgradnja kapaciteta Romskog savjeta u oblasti obrazovanja. ⇒ Podrška dijalogu između Romskog savjeta i drugih relevantnih vladinih institucija o pitanjima vezanim za obrazovanje.

Aneks 5

Rezultati popisa

Tabela A4. Struktura stanovništva po etničkoj pripadnosti (popis iz 2003. godine)

39

Etnička pripadnost	Apsolutna veličina	Relativna veličina (%)
<i>Crnogorci</i>	267.669	43,16
<i>Srbi</i>	198.414	31,99
<i>Bošnjaci</i>	48.184	7,77
<i>Albanci</i>	31.163	5,03
<i>Muslimani</i>	24.625	3,97
<i>Hrvati</i>	6.811	1,10
<i>Romi</i>	2.601	0,42
<i>Jugosloveni</i>	1.860	0,30
<i>Makedonci</i>	819	0,13
<i>Slovenci</i>	415	0,07
<i>Egipćani</i>	225	0,04
<i>Ostali/regionalna pripadnost</i>	3.438	0,55
<i>Neizjašnjeni/neopredeljeni</i>	26.906	4,34
<i>Nepoznato</i>	6.168	0,99

Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT).⁵⁸

⁵⁸ Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, *Statistički godišnjak 2006* (Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, 2006).

Literatura

40

Crighton, Johanna V. 2008. *Nesigurna jednakost: inkluzivno obrazovanje za djecu Rome, Aškalije i Egipćane (RAE)*. Podgorica: UNICEF.

Danova, Savelina, ed. 2008. *Ažurirani izvještaj za praćenje dekade za 2007. godinu: Romski aktivisti ocjenjuju napredovanje dekade inkluzije Roma (Decade Watch 2007 Update: Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion)*. Budapest: Createch Ltd.

EU program praćenja i zastupanja (EU Monitoring and Advocacy Program). 2007. „Ravnopravna dostupnost kvalitetnom obrazovanju za Rome: Crna Gora” (“Equal Access to Quality Education for Roma: Montenegro”) *Equal Access to Quality Education for Roma*, Tom 2. Budapest and New York: Open Society Institute.

Fondacija Institut za otvoreno društvo – Predstavništvo Crna Gora (Foundation Open Society Institute – Representative Office Montenegro). 2009. *Godišnji izvještaj za 2008. godinu (2008 Annual Report)*. Prezentacija na Internetu [pristupljeno 2. aprila 2009. godine]. Dostupno na adresi http://www.osim.org.me/fosi_rom_en/frame_a_reports.htm.

Institut za strateške studije i prognoze (Institute for Strategic Studies and Prognoses). 2003. *Istraživanje domaćinstava Roma, Aškalija i Egipćana, izbjeglica i raseljenih lica u Crnoj Gori (Household Survey of Roma, Ashkaelia and Egyptians, Refugees and IDPs in Montenegro)*. Podgorica: UNDP.

_____. 2009. *Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka: Društvena isključenost*. Radna verzija. Podgorica: Institut za strateške studije i prognoze (Institute for Strategic Studies and Prognoses).

Komisija evropskih zajednica (Commission of the European Communities). 2008. *Crna Gora, Izvještaj o napretku za 2008. godinu (Montenegro 2008 Progress Report)*. Brussels: Commission of the European Communities.

_____. 2009. *Ključni podaci o obrazovanju u Evropi 2009. godine (Key Data on Education in Europe 2009)*. Brussels: Commission of the European Communities.

Ministarstvo finansija. 2008. *Godišnji izvještaj Ministarstva za 2007. godinu*. Podgorica: Ministarstvo finansija.

Ministarstvo prosvjete i nauke. 2001. *Knjiga promjena*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.

_____. 2007. *Strateški plan reforme obrazovanja za period 2005-2009. godina*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.

Ministarstvo prosvjete i nauke, Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje, Ispitni centar, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 2007. *Akциони plan: Integracija održivog razvoja u obrazovni sistem za period 2007-2009*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke, Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje, Ispitni centar, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava. 2008. *Izveštaj o implementaciji Strategije za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012*. Podgorica: Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava.

_____. 2008. *Strategija manjinske politike: Politika Vlade Crne Gore u oblasti poštovanja i zaštite prava manjina*. Podgorica: Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava.

41

Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava. 2008. *Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012*. Podgorica: Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava.

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development). 2007. *PISA 2006. godine: naučne kompetencije za sutrašnji svijet – Tom 1: Analiza (PISA 2006: Science Competences for Tomorrow's World - Volume 1: Analysis)*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

_____. 2007. *PISA 2006. godine: naučne kompetencije za sutrašnji svijet – Tom 2: Podaci (PISA 2006: Science Competences for Tomorrow's World - Volume 2: Data/Données)*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

_____. 2008. *Obrazovanje na prvi pogled 2008. godine. Pokazatelji za OECD (Education at a Glance 2008: OECD Indicators)*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

Referentni biro za stanovništvo (Population Reference Bureau). 2008. *Radni list sa podacima za svjetsko stanovništvo za 2008. godinu (World Population Data Sheet 2008)*. Washington, DC: Population Reference Bureau.

Sekretarijat za razvoj. 2008. *Lista makroekonomskih indikatora za 2007. godinu*. Prezentacija na Internetu [pristupljeno 4. decembra 2008. godine]. Dostupno na adresi <http://www.rsr.cg.yu>.

Službeni list Republike Crne Gore. 2003. *Zakon o visokom obrazovanju*. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 80.

_____. 2004. *Zakon o prosvetnoj inspekciji*. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 80.

_____. 2004. *Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim potrebama*. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 80.

_____. 2005. *Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave*. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 54.

_____. 2005. *Zakon o naučno-istraživačkoj djelatnosti*. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 71.

- _____. 2007. Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 49.
- _____. 2007. Ustav Crne Gore. *Službeni list Crne Gore*, br. 1.
- _____. 2007. Zakon o budžetu za 2008. godinu. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 17.
- _____. 2007. Zakon o gimnaziji. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 49.
- _____. 2007. Zakon o manjinskim pravima i slobodama. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 38.
- _____. 2007. Zakon o obrazovanju odraslih. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 49.
- _____. 2007. Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 49.
- _____. 2007. Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 49.
- _____. 2007. Zakon o stručnom obrazovanju. *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 49.
- _____. 2008. Zakon o priznavanju i vrednovanju obrazovnih isprava. *Službeni list Crne Gore*, br. 4.
- Svjetska banka. 2006. *Republika Crna Gora: Pregled javne potrošnje i institucija (Izvoštaj br. 36533)*. Podgorica: Svjetska banka.
- UNESCO institut za statistiku (Institute for Statistics). 2006. *Stope pismenosti odraslih (15 godina i stariji) i nepismeno stanovništvo po regionu i rodu za period od 2000. do 2004. godine (Adult (15+) Literacy Rates and Illiterate Population by Region and Gender for 2000-2004.)* Montreal: UNESCO Institute for Statistics.
- _____. 2009. *UNESCO institut za statistiku (Institute for Statistics)*. Prezentacija na Internetu [pristupljeno 11. novembra 2009. godine]. Dostupno na adresi <http://www.uis.unesco.org>.
- UNICEF Srbija. 2007. *Razbijanje začaranog kruga isključenosti. Romska djeca u jugoistočnoj Evropi (Breaking the Cycle of Exclusion: Roma Children in South East Europe)*. Belgrade: UNICEF.
- Razvojni program Ujedinjenih Nacija (United Nations Development Programme). 2009. *Izvoštaj o državnom razvoju ljudskih potencijala za 2009. godinu, Crna Gora: Društvo za sve (National Human Development Report 2009, Montenegro: Society for All)*. Podgorica: United Nations Development Programme.
- Vlada Republike Crne Gore. 2003. *Strategija razvoja i redukcije siromaštva Crne Gore [Poverty Reduction Strategy Paper]*. Podgorica: Vlada Republike Crne Gore.
- _____. 2005. *Akcionni plan za implementaciju "Dekade uključenja Roma 2005 -2015" u Republici Crnoj Gori*. Podgorica: Vlada Republike Crne Gore.

- Vukadinović, Srđan. 2001. Status Roma u Crnoj Gori (The Status of Gypsies in Montenegro). *Filozofija i sociologija (Philosophy and Sociology)* 2, br. 8: 517-525.
- Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT. 2005. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003: Stanovništvo (školska sprema i pismenost)*. Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT.
- _____. 2006. *Statistički godišnjak 2006*. Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT.
- _____. 2009. *Baza podataka RAE populacije u Crnoj Gori*. Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT.
- _____. 2009. *2008 Statistical Yearbook*. Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT.
- Zeković, Aleksandar Saša i Sabahudin Delić. 2008. *Prilozi socijalnoj inkluziji Roma u Crnoj Gori*. Podgorica: Fondacija Institut za otvoreno društvo – Predstavništvo Crna Gora.

ROMA EDUCATION FUND (REF)

*C*ilj Romskog obrazovnog fonda je doprinijeti smanjivanju razlika u obrazovnim dostignućima između Roma i ne-Roma, kroz primjenu politika i programa koji podržavaju kvalitetno obrazovanje Roma, uključujući i desegregaciju obrazovnih sistema. Romski obrazovni fond nastao je u okviru Dekade za inkluziju Roma, stoga, dijeli ciljeve Dekade.

Roma Education Fund
Mark Center
Teréz körút 46
1066 Budapest ⇔ Hungary
Telephone: +36-1-235-8030
Fax: +36-1-235-8031
E-mail: info@romaeducationfund.org
www.romaeducationfund.org